

LEGRADSKA KAPETANIJA U OBRANI OD OSMANLIJA s posebnim osvrtom na Novi Zrin

Nakon pada Virovitice 1552. i sjeverno od Drave i Mure organizira se stalna obrana. Vojna granica u jugozapadnoj Mađarskoj sjedinjena je u Kaniškom generalatu, kojemu pripada i Međimurska ili Legradska kapetanija. Njezina uloga osobito je bila značajna nakon pada Kaniže 1600. godine. Važnu ulogu u tom sustavu obrane imale su utvrde u Legradu, te od 1661. do 1664. u Novom Zrinu na Muri. Sve do 1671. (odnosno do smrti Adama Zrinskog 1691.) obranom su rukovodili članovi banske obitelji Zrinski. U radu se temeljito opisuje sustav obrane uz Muru u Međimurju, te funkcija nizinskih fortifikacija u Legradu i Novom Zrinu.

Cljučne riječi: Hrvatska; Ugarska; borbe protiv Otomanskog carstva; Legradska kapetanija; Novi Zrin; obitelj Zrinski

U hrvatskoj historiografiji o nastajanju, organizaciji i ulozi Legradske kapetanije u 16. i 17. stoljeću ima malo radova. Sinteze hrvatske povijesti (Klaić, Šišić, Smičiklas, Horvat, Pavličević itd.) spominju utvrde Čakovec, Legrad i Novi Zrin samo djelomice – kao dio obrane od Osmanlija. Nešto temeljitije ovim utvrdama po prvi put se bavio legradski učitelj i kroničar Jenö Haller u monografiji Legrada 1912. godine. Veliko je značenje te knjige u približavanju mađarskih izvora i literature hrvatskih povjesničarima.

Tek u novije vrijeme, kronologijom Legrada i osobito Novog Zrina bave se hrvatski povjesničari s izvornim istraživanjima. U tom kontekstu valja spomenuti radove čakovačkog muzealca Vladimira Kalšana (1992., 2006.), varaždinske povjesničare Ljerku Perči i Miroslava Klemma, (1986., 1998.), koji su istražili kartografske priloge, dok je povjesničar Juraj Kolarić istražio povijest prostora Kotoribe (1992.). Najcjelovitije su se Legradskom kapetanijom, a ponajprije Legradom i Novim Zrinom bavili povjesničar Hrvoje Petrić i geograf Dragutin Feletar, a kompleksna istraživanja iznijeli su osobito u monografijama Donje Dubrave i Đelekovca (2007., 2008.), te u posebnoj knjizi o Novom Zrinu (2001.). Od suvremenih mađarskih povjesničara, Novim Zrinom i Legradom osobito se bavio Laszlo Vandor, muzealac iz Zalaegerszega (1992., 1999.).

S obzirom na nedostatak sinteze dosadašnjih saznanja o Legradskoj kapetaniji, Legradu i Novom Zrinu, ovaj rad pokušava sabrati i valorizirati do-

sadašnja saznanja iz literature, ali i podastrijeti dio novih podataka iz istraživanja u hrvatskim, mađarskim i austrijskim arhivima. To je tema kojom će se, zbog važnosti za hrvatsku povijest 16. i 17. stoljeća, naši historiografi morati još i te kako pozabaviti.

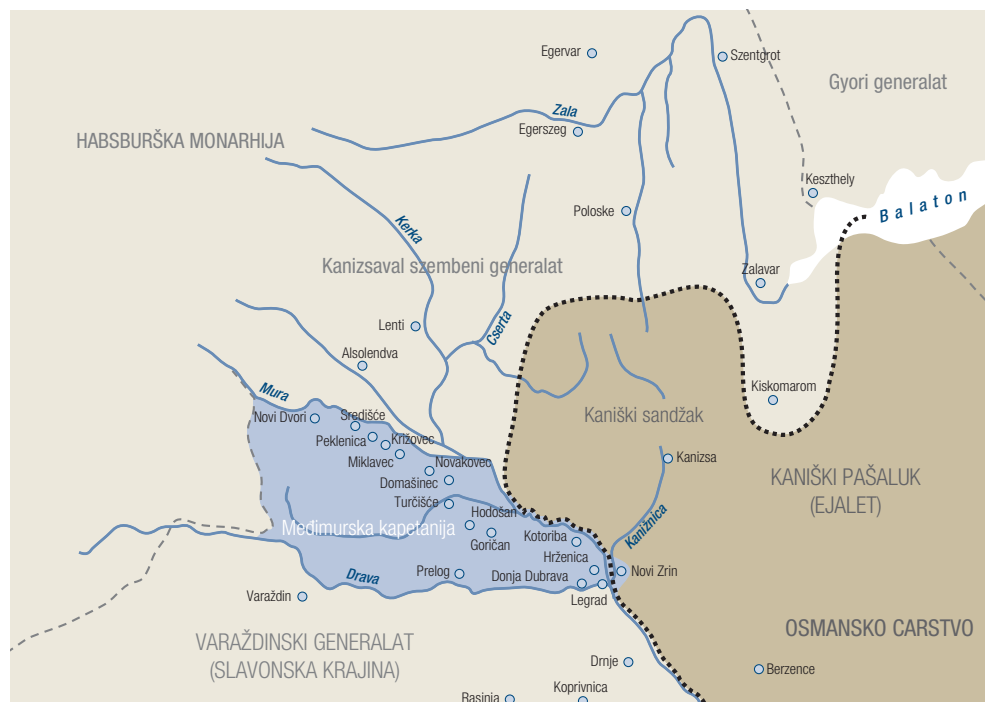
I.

Nastanak i ulogu Legradaska kapetanije (Međimurske kapetanije) u obrani i protjerivanju Osmanlija u 16. i 17. stoljeću valja promatrati u kontekstu opće organizacije vojne granice sjeverno od Drave, te povijesnih zbivanja toga doba. Tada suvremeno organizirana osmanska vojna sila bila je početkom 16. stoljeća posve spremna za daljnje prodore u srednju Europu. Upravo tragičnim porazom kod Mohača 1526. s političke karte Europe nestalo je Hrvatsko-ugarsko kraljevstvo. Unutrašnjim borbama oko prijestolja u Ugarskoj i Hrvatskoj, samo je olakšan prodor Osmanlija prema sjeveru i zapadu. Kada su Osmanlije 1541. osvojili Budim i tamo smjestili sjedište velikoga pašaluka, u Beču, novoj prijestolnici i Mađarske i Hrvatske, shvatili su svu ozbiljnost političko-strateške situacije.

Osmanska sila 1552. zauzima već Viroviticu i Čazmu u Slavoniji, a nemirna granica u Mađarskoj je pomaknuta do gorja Meček i blizu sjevernog područja Balatona. Bilo je tada krajnje vrijeme za čvršću organizaciju obrane, za formiranje trajnog oblika vojne granice, kojom je uskoro izravno upravljalo Dvorsko ratno vijeće, a maksimalno su bili uključeni ugarski, hrvatski i dijelom austrijski plemićki staleži. Organizacijski obrisi vojne granice stvaraju se osobito nakon što je 1563. glavnokomandujućim svih obrambenih snaga južno (i zapadno) od Dunava u Mađarskoj proglašen utjecajni hrvatski knez i ban Nikola Šubić Zrinski. Knez Zrinski, dobivši 1546. u posjed Međimurje, tu je organizirao uzorno gospodarstvo i izvor vojne sile, pa je uspješno mogao preuzeti novu funkciju sa sjedištem u utvrđi Siget (Szigetvar). Tek što je Zrinski donekle učvrstio obrambenu liniju prema Osmanlijama, oni su stigli u Ugarsku s golemom vojnom silom, te su 1566. zauzeli Siget, a Zrinski je poginuo u slavnoj bitci.

Tako je turskoj sili bio otvoren put na zapad, pa je ugroženo bilo i samo Međimurje, posjed Zrinskog. Zato Juraj IV. Zrinski odmah 1567. gradi praktičnu novu, velebnu utvrdu u najistočnijem dijelu svojega vlastelinstva, u Legradu. Već slijedeće, 1568., Osmanlije su s vojskom stigli pred Legrad, ali su tu doživjele poraz. Zrinski sada, u okviru formiranoga Kaniškog generalata, najprije organizira obrambeni sustav tzv. Bajčavarske granice (po utvrđi Bajcsavar kod Murskih Križevaca). Taj je sustav sjeverno uz Muru obuhvaćao utvr-

de u Legradu i Molnarima, te još šest obnovljenih kaštela.¹¹ Najvećim dijelom ova obrambena linija na Muri bila je organizirana na posjedima Zrinskih, jer su oni od 1546. držali i posjede oko Belezne i Kakonje, a od 1548. i oko Čurgova.²

Sl. 1. Legradska ili Međimurska kapetanija u 17. stoljeću – strateški položaj utvrda Legrad i Novi Zrin na sutoku Mure u Dravu.

U međuvremenu Osmanlije kontinuirano prodiru dalje na zapad, te 22. listopada 1600. zauzimaju i utvrdu u Kaniži, zauzevši područje Mađarske sve do Balatona i zapadno od Kaniže.³ Time je granica Osmanskoga Carstva pomaknuta najdalje na zapad. Iako Osmanlije niti u 17. stoljeću nisu odustajali od namjere da zauzmu i Beč, ipak je nakon prvoga značajnijeg mira između bečkoga kralja i stambolskog sultana, 1606. na ušću Žitve, nastupilo nešto mirnije razdoblje. Duž cijele novoformirane granice organizira se sve djelotvorniji sustav obrane. To osobito vrijedi za područje Zaladske županije, pa tako i Međimurje, kojim su

¹ Kalšan V., *Međimurska povijest*, 2006., 70-73
² Petrić H., *Ljudi i selo Donja Dubrava...*, 2007., 63-65
³ Petrić H., Feletar D., Feletar P., *Novi Zrin*, 2001., 14-17

upravljali Zrinski. Upravo zahvaljujući Zrinskim, Međimurje trajno nikad nije bilo zauzeto od strane osmanske sile.

Kada se nakon pada Kaniže 1600. ustalila granica na Muri i Dravi (od Turnišća-Podturena u Međimurju do Kloštra Podravskog u Podravini), Osmanlije su sa svoje strane također organizirali i utvrdili sustav utvrda. One su imale stalne vojne posade, te su osim za obranu služile i kao polazište za brojne ratne i pljačkaške pohode dalje na zapad i jug. Najvažnije turske utvrde uz Dravu i Muru tada su bile Barč, Bobovec, Brežnica i sama Kaniža, a dalje prema istoku još i Kapošvar, Szigetvar i Segeš. Većina ovih utvrda u 16. stoljeću pripadala je u sastav turskoga sandžaka u Szigetvaru, a potom od 1600. u Kaniži.⁴ Tu čvrstu osmanlijsku mrežu utvrda uspijevali su probiti jedino povremeni prodori postrojba Zrinskih, a pogotovo onaj poznat pod nazivom «zimski vojna», kada je Nikola Zrinski početkom 1664. prodro sve do Osijeka. S druge strane, Osmanlije su često provaljivali u Međimurje i zapadno od Kaniže u Mađarskoj. Provale su bile češće u zimskim mjesecima, kada su vode Mure i Drave bile zamrznute (tada je vladalo «malo ledeno doba».)⁵

Da bi se uspješno mogli obraniti od jakih turskih postrojbi, Zrinski su u Međimurju također ustrojili čvrsti sustav utvrda i tvrđica uz Muru. Zapravo, cjelokupni život međimurskog vlastelinstva bio je podređen obrani i vojnoj svakodnevnici. To se odnosi i na lokalno upravno ustrojstvo. Goleme gospodarske potencijale međimurskog i drugih svojih posjeda, Zrinski su prvenstveno koristili za obranu i borbu protiv Osmanlija. Samo Međimurje bilo je i izdašno izvorište za regrutiranje vojnika kada god je to trebalo. Prema popisima i procjenama iz prve polovice 17. stoljeća (1638., 1659.), u Međimurju je živjelo nešto više od 3000 obitelji (kućegospodara).⁶ S obzirom da su tada obitelji bile mnogočlane, procjenjuje se da je na Zrinskom vlastelinstvu bilo od 23 do 25 tisuća stanovnika. K tome treba pribrojiti još oko 350 obitelji koje su živjele u trgovištima Čakovec (117 kućanstava, 1638. godine), Nedelišće (66), Štrigova (18), Središće (30) i Prelog (128).⁷ Iz međimurskih trgovišta, naselja i selišta Zrinski su crpili svoje najvjernije vojnike. Uz razmjerno visok prirodni prirast, stanovništvo Međimurja se u doba

4 Petrić H., Prilog poznavanju gradskih naselja..., 2007., 228-229; Geza Peries, Zrinyi Miklos es kora, Budapest 2002., 44-45

5 U «malom ledenom dobu» (od 15. do početka 18. stoljeća) vode Mure i Drave bile su zamrznute više zimskih mjeseci, te ih se lako prelazilo konjima. Petrić H., Ljudi selo..., 2007., 65-676/ Feletar D. i dr., Novi Zrin, 2001., 41-42; Kiss I. N., Gesellschaft und Heerschaft in Ungarn im Zeitalter der Türkenkriege, Graz 1971., 272-281

6 Feletar D. i dr., Novi Zrin, 2001., 41-42; Kiss I. N., Gesellschaft und Heerschaft in Ungarn im Zeitalter der Türkenkriege, Graz 1971., 272-281

7 Petrić H., Prilog poznavanju gradskih naselja..., 2007., 227-230

Zrinskih znatno povećalo naseljavanjem kmetova s drugih njihovih imanja, osobito iz istočnije položenih koje su osvojili ili su ih ugrožavali Osmanlije.⁸

Sustav upravljanja velikim međimurskim vlastelinstvom, kako u pogledu razvoja gospodarstva tako i obrane, brižno je razrađen i uspješno vođen. Središnja uprava vlastelinstva vodila se uz utvrde Čakovec. Upravne jedinice bile su i međimurska trgovišta – Čakovec, Prelog, Nedelišće, Legrad, Štrigova i Središće te Turnišće (Podturen). Upravljalo se i kroz sedam upravnih jedinica u gornjem, briježnom Međimurju. Formirano je i nekoliko seoskih općina ili vojvodstava (voivodatus), koje su se sastojale od sučija (judicatus) i manjih staništa (spanatus).⁹

Sl. 2. Zemljovid Međimurja Martina Stiera iz 1660. godine – naznačene su najvažnije utvrde.

⁸ Adamček J., *Agrarni odnosi...*, 1980., 259; Šišić F., *Hrvatski saborski spisi*, 4. Zagreb 1917., 325; Petrić H., *Ljudi i selo...*, 2007., 63-65

⁹ Kalšan V., *Međimurska povijest*, 2006., 84-85; Štefanec N., *Heretik njegova veličanstva*, 2001., 93-96

Za obranu su osobito važna bila tri vojvodstva uz rijeku Muru. Njihova središta bila su u Kotoribi, Goričanu i Novakovcu, a na čelu je bio vojvoda kojeg je postavljao Zrinski. Tako se Kotoriba u 17. stoljeću spominje kao vojvodatus (Woywodschaft, Waiwoden zu Cotoriba).¹⁰ Vojvodstvo Kotoriba ima u sastavu još dva velika sela – sučije Donja Dubrava i Donji Vidovec (gdje je sjedište katoličke župe za cijelo vojvodstvo). U jednom dokumentu iz 1588. godine spominje se Donja Dubrava kao «judicatus Dombrow», a ta sučija broji 72 porezna dima i ima važno gazište preko Drave.¹¹ U vojvodstvo Goričan pripadala su i sela Hodošan i Đurđijanec (Gyrgyanecz), a vojvodstvo Novakovec obuhvaćalo je više sela: Novakovec, Dekanovec, Belica, Gardinovec, Domašinec, Podturen, Ferketinac, Križovec i Miklavec. U vojvodstvima je djelovao i dio sitnoga plemstva, što je vojnu organizaciju činilo učinkovitijom.¹²

Stožer vođenja obrane, pa i pojedinih vojnih operacija, nalazio se u utvrdi u Legradu, a njime su osobno rukovodili Zrinski. Legrad je tako bio sjedište Međimurske ili Legradske kapetanije, a Zrinski su nosili i naslov kapetana legradskih. Legradska kapetanija bila je sastavnim dijelom tzv. Kaniške granice. Granično područje jugozapadne Ugarske u obrani je bilo organizirano u Kaniški generalat, kojim su uglavnom zapovijedali Zrinski. U okviru toga generalata posebno je bila osjetljiva granica između Drave i južnog Balatona, pa je na tom potezu granica bila osobito brižno organizirana, prvenstveno kroz sustav većih utvrda i manjih tvrđica. Mađari su taj dio granice zvali još Balaton-Drava közi fokapitananysag ili Kanisza szembeni fokapitananysag. U tom sustavu najbolje je bila organizirana upravo obrana s južne strane Mure u Međimurju.¹³

Vojnom utvrdom i poveljnim trgovištem (oppidum) u Legradu, u doba Zrinskih, zapovijedao je i vodio civilnu i sudsku upravu kapetan mjesta (sudac, iudex, villicus, biro).¹⁴ Prvi kapetan u Legradu, koji se spominje u bogatoj povijesnoj dokumentaciji o tom trgovištu, bio je Pavao Ratkaj (Ratkay Pal) 1545. godine. Zatim se 1551. spominje Ladislav Čanji (Csanyi Laszlo), od 1661. do 1663. Andrija Horvat (Horvath Andras), u 1664. i 1665. Farkaš Kiš (Kiss Farkas), 1666. Đuro Seljan (Selley György), 1671. Đuro Cindori (Cindery György), 1677. Franjo Karvalj (Karvally Ferenc) te 1691. Ladislav Nađ (Nagy Laszlo).¹⁵

¹⁰ Kolarić J., *Povijest Kotoribe*, 1992., 17-18; Rački F., *Isprave o uroti bana Zrinskog i kneza Frana Frankopana*, Zagreb 1873., 221 i 545

¹¹ Petrić H., *Ljudi i selo...*, 2007., 64; Štefanec N., *Heretik njegova veličanstva*, 2001., 168-169

¹² Kalšan V., *Međimurska povijest*, 2006., 84

¹³ Petrić H., *Prilog poznavanju gradskih naselja...*, 2007., 228-229; Geza Peries, *Zrinyi Miklos es kora*, Budapest 2002., 44-45

¹⁴ Feletar D., *Legrad, Čakovec 1971.*, 108-109

¹⁵ Haller J., *Legrad története*, Eszek 1912., 87-89

Sl. 3. Dio zemljovida Međimurja G. G. Spalle iz 1670. godine – vidi se veliki broj straža (čardaka) uz granicu na Muri.

Pola stoljeća nakon protjerivanja Osmanlija, pavlin Josip Bedeković 1752. piše da su Zrinski uz granicu od Legrada do Murskog Središća podigli čardake i kule i naselili narod, koji je bio oslobođen davanja kako bi sudjelovao u obrani. On navodi četiri vojvodstva: Kotoribu, Goričan, Dekanovec i Križovec. Ovim vojvodstvima upravlja kapetan iz utvrde Legrad.¹⁶ Uz granicu u Međimurju Zrinski su stvorili gusti lanac utvrda, tvrđica i straža, koje je bilo teško probiti. S druge strane, te su utvrde bile polazište i odskočna daska za Zrinske provale u okupirane dijelove Kaniškog sandžaka.

Sl. 4. Zemljovid Međimurja Johanna Batiste Homanna iz 1714. godine – glavne utvrde su u Čakovcu i Legradu, a naznačene su i ruševine Novoga Zrina.

Temeljem povijesnih izvora i geografskih zemljovida iz toga doba, sustav utvrda i čardaka na Muri počinjao je s Legradom, značajna utvrda bila je i Kotoriba, omanja tvrđica u Dubravi, pa zatim u Goričanu, Novakovcu i Podturnu. Taj se sustav nastavljao sve do Središća, Novih Dvora i Lapšine, a glavna pozadinska baza bila je u Čakovcu. Ovaj osnovni kostur murske obrambene linije, između utvrda je popunjen manjim tvrđicama (čardacima) te većim brojem pruručno utvrđenih straža. U kratkom vremenu, samo od 1551. do 1664., ovaj obrambenoj liniji priključila se i novoizgrađena utvrda Novi Zrin, s lijeve strane Mure, blizu utoka u Dravu.¹⁷ Sam Nikola Zrinski, u jednom pismu od 5. srpnja

¹⁶ Kolaric J., Povijest Kotoribe, 1992., 14-15; Bedeković J., Natale solum magni ecclesiae..., Neostadii Austriae, 1752., 283

¹⁷ Feletar D. i dr., Novi Zrin, 2001., 36-38

1661., spominje devet straža između utvrda u Legradu i Kotoribi. Tako je bilo i dalje uzvodno Muru.¹⁸

Nikola Zrinski stalno je nadzirao opremljenost i spremnost pojedinih točaka obrane, a straže su učinkovito međusobno komunicirale na zvučni ili vizualni način. U utverdama se nalazio veliki rog, koji je proizvodio jak zvuk pomoću mijeha. Njime se nagovještavao dolazak neprijatelja, a razmjenjivane su i druge informacije. Tko je primio poruku, obvezatno se trebao javiti u utvrdu Legrad (ili Novi Zrin). Jedno glasanje roga značilo je vatru, dva približavanje neprijatelja, tri izdaju, a neprekidno trubljenje oglašavalo je opću opasnost. Dakako, djelotvorno se obavljao i protok informacija pomoću kurira.¹⁹

Veći broj utvrda, tvrđica i straža na području uz Muru pojačao je i naseljenost ovoga kraja u 16. i osobito u 17. stoljeću. U tome je kraju, također, egzistiralo znatno više (manjih) naselja (selišta) nego što je to danas slučaj. O toj gustoći naselja, majura i straža govore brojni povijesni dokumenti, a osobito recentni zemljovidi. Brojni naseobeni lokaliteti naznačeni su na zemljovidima poznatih kartografa iz toga doba, poput Lazarusa, Tanstettera, Valvasora, Ligorija, Laziusa, Orteliusa, Angielinija, Stiera, Spalle, Glavača, Cantellija i drugih.²⁰

Na zemljovidu carskog inženjera Martina Stiera iz 1661., primjerice, okolicu obrane na Muri čine utvrde: Raskrižje (Ratzcanische), Novi Dvori-Lapšina (Newhoff), Turnišće (Tuniz, Podturen), Novakovec (Nouakowitz), Goričan (Korizan), Kotoriba (Kotoriz) i Legrad (Legrath).²¹ Vrlo detaljni zemljovid (vjerojatno) svih lokaliteta u Međimurju donosi kartograf Giovanni Giuseppe Spalla, a pogotovo se to odnosi na kraj uz Muru. Prema Spalinoj karti iz 1670. godine, glavne utvrde u Međimurju su Čakovec (Czakathurn), Kotoriba (Cottoriba) i Legrad (Legradt), a naznačene su i ruševine Novoga Zrina na Muri (Forte Zrino demolito). Uz većinu većih sela, Spalla je ucrtao i velik broj straža (čardaka) uz Muru. Samo od Goričana do Legrada, na tom zemljovidu su naznačene straže: Tourska, Melikutetz, Zemenizka, Nouaztrasa, Domasinzka, Kolikovina, Komparia, Letinska, Lescoska, Noui Chiardak, Gornia, Zschukitz, Pogoriletz, Sopotarska, Zeniarski, Kukugna, Katanska, Saborgore i Margore.²²

Važnije utvrde uz Muru podigli su Zrinski uglavnom u prvoj polovici 16. stoljeća s time da se neke spominju i ranije. To se odnosi na utvrde u Kotoribi,

¹⁸ Zrinski i Europa, 2, Zagreb 2003., 321-323; Petrić H., *Ljudi selo...*, 2007., 71

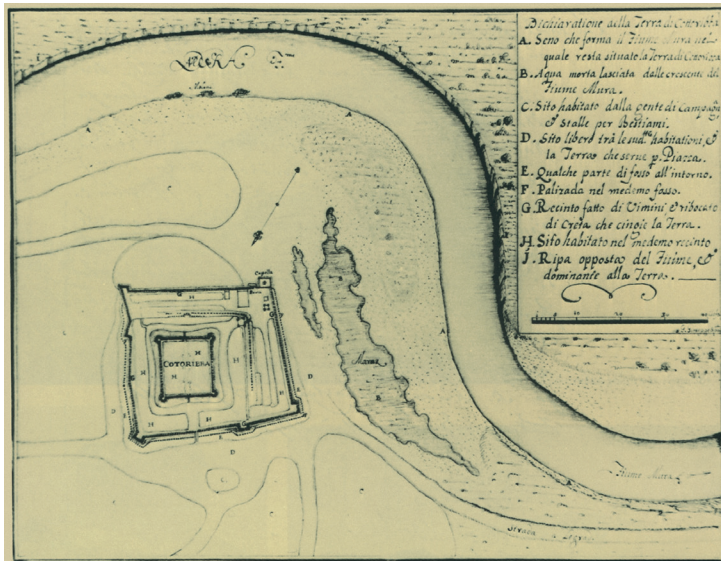
¹⁹ Haller J., *Legrad törtenete*, Eszek 1912., 34-35

²⁰ Perči Lj., *Prilog poznavanju zemljovida Međimurja...*, 1998., 89-101; Slukan-Altić M., *Legrad – grad na sutoku...*, 2002., 111-116

²¹ Perči Lj., *Prilog poznavanju...*, 1998., 95-96, Österreichische Nationalbibliothek, Wien, C.9225 fol. 36., C.8698 fol. 4., C.8608 fol. 32

²² Perči Lj., *Prilog poznavanju...*, 1998., 97-98; Petrić H., *Ljudi i selo...*, 2007., 83

Dubravi (Dombro, na zemljovidu G. G. Spalle), Goričanu, Turnišću (Podturenu), Novim Dvorima i Lapšini. Ove su utvrde bile uglavnom građene od zemlje – širokih bedema s palisadama te dubokih opkopa s vodom. Uglavnom nisu imale tvrde objekte (od kamena ili cigle), već su oni bili građeni od drva (uglavnom hrast lužnjak, a palisade najčešće od akacije).²³ Utvrde su imale malobrojnu stalnu vojnu posadu, jer su se vojnici vrlo brzo regrutirali iz pripadajućih sela i selišta. Brojnije vojne posade nalazile su se u Legradu i Čakovcu te južno od Drave u Koprivnici.

Sl. 5. Plan utvrde Kotoriba na Muri G. G. Spalle iz 1670. godine.

Zahvaljujući vrlo preglednom planu utvrde u Kotoribi (Cotoribba), koji je 1670./71. nacrtao G. G. Spalla, možemo konkretnije predočiti izgled i veličinu utvrda Zrinskih uz Muru. Kotoriba je bila tipična zemljana nizinska fortifikacija, opkoljena močvarnim zemljištem uz Muru, a prilaze utvrdi u prvoj liniji branili su duboki i široki opkopi. Utvrda je imala dvije linije obrane. U sredini je bila kvadratna zemljana utvrda sa zaobljenim kulama na sva četiri kuta. Opkopi s vodom bili su i oko unutrašnje utvrde. Središnja utvrda bila je nesimetrično položena unutar veće vanjske utvrde, koja je omeđivala naselje. Vanjski zemljani bedemi bili su pravokutnog, ponešto nepravilnog oblika, a imali su omanje bastione na kutovima.²⁴

²³ Regan K., Plemićki gradovi..., 2007., 148-155

²⁴ Klemm M., Planovi Čakovca, Kotoribe i Legrada..., 1986., 196-197; Kolarić J., Povijest Kotoribe, 1992., 14-20

Za pretpostaviti je da su slično izgledale i druge glavne utvrde uz Muru, a neke od njih bile su i sjedište vojvode (vojvodstva). No, najveće i najvažnije utvrde nalazile su se u Legradu te od 1661. do 1664. godine u Novom Zrinu.

II.

Sigetski junak Nikola Šubić Zrinski kupio je veliko vlastelinstvo Međimurje, sa sjedištem u utvrdi Čakovec, 1546. godine i tu se ova slavna plemićka obitelj zadržala sve do svojega zatora krajem 17. i početkom 18. stoljeća.²⁵ U zapadnom dijelu Međimurja (Insula intra Muram et Dravum) glavno središte bio je oppidum Štrigova (Stridon), u središnjem Čakovec i Nedelišće, a u donjem Prelog (Perlak) i Legrad. Osobitu pozornost Zrinski su poklonili Legradu, važnoj strateškoj točki na granici prema Osmanlijama. Legrad se još i fizički nalazio s međimurske strane Drave (vrat meandra presječen je za velike poplave 1710. i tako «preselio» ovo trgovište u Podravinu).²⁶ Zrinski je ovdje zatekao omanju utvrdnu, pa je proširuje i preuređuje. Na današnjem lokalitetu Gradišće, južno od Legrada na nekadašnjem koritu Drave kod Kebla, niknula je velebna renesansna nizinska fortifikacija (tipa wasserburg). Tvrđavu je učvršćivao već Nikola Šubić Zrinski Sigetski sredinom 16. stoljeća, a od 1567. godine Juraj Zrinski praktički gradi novu veliku utvrdnu. Te je godine kralj Maksimilijan naredio «svim Međimurcima neka podižu Legrad, tvrđavu grofa Zrinskog».²⁷

Obrambena moć legradske utvrde isprobana je već 1568., kada se ovdje odigrala značajna bitka s Osmanlijama. Skender-beg iz najznačajnijeg sandžaka u Slavoniji, iz Požege, došao je s oko 4000 vojnika, ali potukle su ga postrojbe Jurja Zrinskog. Polje na kojem se vodio ovaj boj, ovdašnji narod još uvijek zove Tursko groblje.²⁸ Uz tvrđavu niče i trgovačko-obrtničko podgrađe ili suburbium, pa krajem 16. stoljeća Legrad postaje kraljevsko poveljno trgovište (oppidum) sa svojim sucem (iudex) i magistratom. Najstariji sačuvan grb i pečat Legrada datira u 1610. godinu. Na pohodu prema Kaniži 1600. godine, Osmanlije su osvojili i velike utvrde u Mađarskoj (Baboča, Brežnica i druge) te također i Legrad u Hrvatskoj. Tu su se s malim prekidima uspjeli održati 18 mjeseci, kada su Legrad opet trajno zauzele postrojbe Zrinskih.²⁹

Sredinom 17. stoljeća (koje je bilo ipak nešto mirnije, pogotovo nakon Žitvanskog mira 1606.), Legrad i okolica opet postaju središnje mjesto u borbama

²⁵ Horvat, *Poviest Međimurja*, 95-97

²⁶ Feletar, *Legrad*, 60-65

²⁷ Perči, *Neki prikazi tvrđave Legrad...*, 15

²⁸ Haller, *Legrad története*, 34-35

²⁹ Haller, *Legrad története*, 35-36; Horvat, *Poviest Međimurja*, 94-95

s Osmanlijama. Naime, Zrinski su uporno pripremali oslobađanje Kaniže, pa su sve češće iz Legrada provaljivali i pljačkali po kaniškoj okolici.³⁰ Zato Zrinski 1643. ponovno utvrđuju već ruiniranu tvrđavu u Legradu. Nakon niza lokalnih bojeva, godine 1648., upravo u Legradu Zrinski sklapaju mir s kaniškim Osmanlijama. Tada su mir potpisali Hasan-paša iz Kaniže i Nikola Zrinski, kapetan legradski. Hasan-paši tada je Zrinski darovao znamenite legradske noževe – ceh nožara u ovom trgovištu, prema nekim izvorima, djeluje još od 1480. godine.³¹ U to doba Legrad se razvio u važno naseobeno, gospodarsko i vojno središte, u rangu ostalih gradova sjeverozapadne Hrvatske. Zanimljiv je dokument iz 1650. godine, koji govori o tomu da je zagrebački biskup Petar Petretić poslao u Legrad dva isusovca, a u njemu se mještani Legrada nazivaju «cives Legradiensis» – dakle kao legradski građani.³²

Kakav je bio razvoj utvrde Legrad? Stara srednjovjekovna legradska utvrda oslanjala se na zamočvareni holoceni dravski poloj kao osnovni strateški i obrambeni pozicijski element. Bili su izgrađeni zemljani bedemi, na kojima su postavljene hrastove i akacijske palisade, a oko bedema produbljeni su opkopi povezani s rukavima Drave. Nacrta ili detaljniji opisi te stare utvrde nisu očuvani. Kada su Zrinski (1546.) stupili u posjed Međimurja, već je prijetila osmanska opasnost s istoka. Zato je već Nikola Šubić Zrinski Sigetski počeo s obnovom i proširenjem utvrde u Legradu, a to je nastavio i njegov sin Juraj Zrinski. Iz svibnja 1572. sačuvan je tlocrt legradske utvrde u bečkom Kriegsarchivu, koji pokazuje da je obnova već praktički dovršena.³³ Lj. Perči o tom nacrtu piše: «Tlocrt legradske utvrde izrađen je prostom rukom na papiru veličine ondašnjega arka, obojen vodenom bojom u ljubičastom tonu, kao zabilješka zatečenog stanja na licu mjesta. Ispod prikaza je rukom zapisano: Legrat. Na nešto povišenom zemljištu uz ušće Mure u Dravu, okružena vodom iz tri riječna rukavca, nalazi se tvrđava Legrad. Četvrtasto oblikovan prostor, zatvoren palisadama, ima na kutovima kružne bastione. Na zapadnoj strani zida su jedina vrata, do kojih se s kopna dolazi drvenim diživim mostom. Unutar tvrđavskog prostora nema naznačenih građevina».³⁴

³⁰ Bartolić i dr., *Donja Dubrava*, 67-68

³¹ Feletar, *Legrad*, 64-67

³² Feletar, *Pravila legradskog Šoštarskog...*, 135-138; Haller, *Legrad története*, 36-38

³³ Horvat, *Poviest Međimurja*, 110; Perči, *Neki prikazi tvrđave Legrad*, 15

³⁴ Perči, *Neki prikazi tvrđave Legrad*, 15; Kriegsarchiv Wien, HKR 1572/72 Exp

Sl. 6. Položaj utvrde i trgovišta Legrad na Dravi 1671. godine – autor je G. G. Spalla.

Godine 1572. knez Juraj Zrinski u novodovršenoj utvrđi u Legradu ima već i snažnu vojnu posadu, a u branitelje su se vrlo brzo mogli prometnuti i građani legradskog oppiduma ili okolni kmetovi. Vojna posada u legradskoj utvrđi brojala je tada 150 konjanika i 50 trabanata, što je za ono vrijeme bila znatna vojna sila.³⁵ Uz pomoć vojnih vlasti, pa i ugarskih i hrvatskih uprava i vlastelina, Zrinski su i legradsku utvrdu uglavnom dobro održavali i osiguravali opskrbu posade. Legrad je već tada postao središte obrane od Osmanlija. A pogotovo nakon 1600. godine kada pod osmansku vlast dolazi Kaniža i granica se pomiče na Muru. Zrinski su odlučili da središnju vojnu upravu za cijelu Međimursku kapetaniju, koja je pripadala Kaniškom generalatu, smjeste upravo u Legrad.

Legradska je utvrda bila izgrađena prema svim tadašnjim vojnim uzusima. Bila je to stamena renesansna nizinska fortifikacija (wasserburg), građena kombinacijom zemlje, drvenih palisada te kamenitih i zidanih kula i boravišnih zdanja. Takvu sliku legradske utvrde potvrđuje i veduta iz bečkog Kriegsarchiva, crtana tušem 1639. godine. Lj. Perči o stanju legradske utvrde prema toj veduti, piše: «Tvrđavski zidovi su od kamena s kruništima i otvorima za vatreno oružje. Na kutovima su poligonalne natkrivene drvene kule s otvorima za topove. Iza zida tvrđave naziru se krovovi i kupola neke građevine. Do vanjskog reda palisada je nekoliko kuća u podgrađu (suburbium). U stražnjem planu vedute vide se brežuljci (Legradске gore, Legradihégy)».³⁶

³⁵ Lopašić, Prilozi za povijest Hrvatske..., 34; Feletar, Zrinski i Legrad, 9

³⁶ Perči, Neki prilozi..., 15; Österreichische Nationalbibliothek Wien, codex 8622 i 8623

Odmah nakon što su Osmanlije zauzele Kanižu i kraj uz Muru i Dravu (1600.), Zrinski opet obnavljaju utvrdu u Legradu, koja se našla na samoj granici. Ti se radovi izvode naročito nakon 1603. godine, odnosno poslije smrti Jurja Zrinskoga. Prema navodima legradskog povjesničara Jenö Hallera, tvrđava u Legradu je potkraj 16. stoljeća prema brojnosti posade bila jedna od jačih na habsburško-osmanskoj granici. Tu je bilo stacionirano (uvijek) 200 mušketira i 20 topova te velik broj konja. Jedan od prvih poznatih vojnih zapovjednika u Legradu bio je Johann (Ivan) von Keiserstein.³⁷

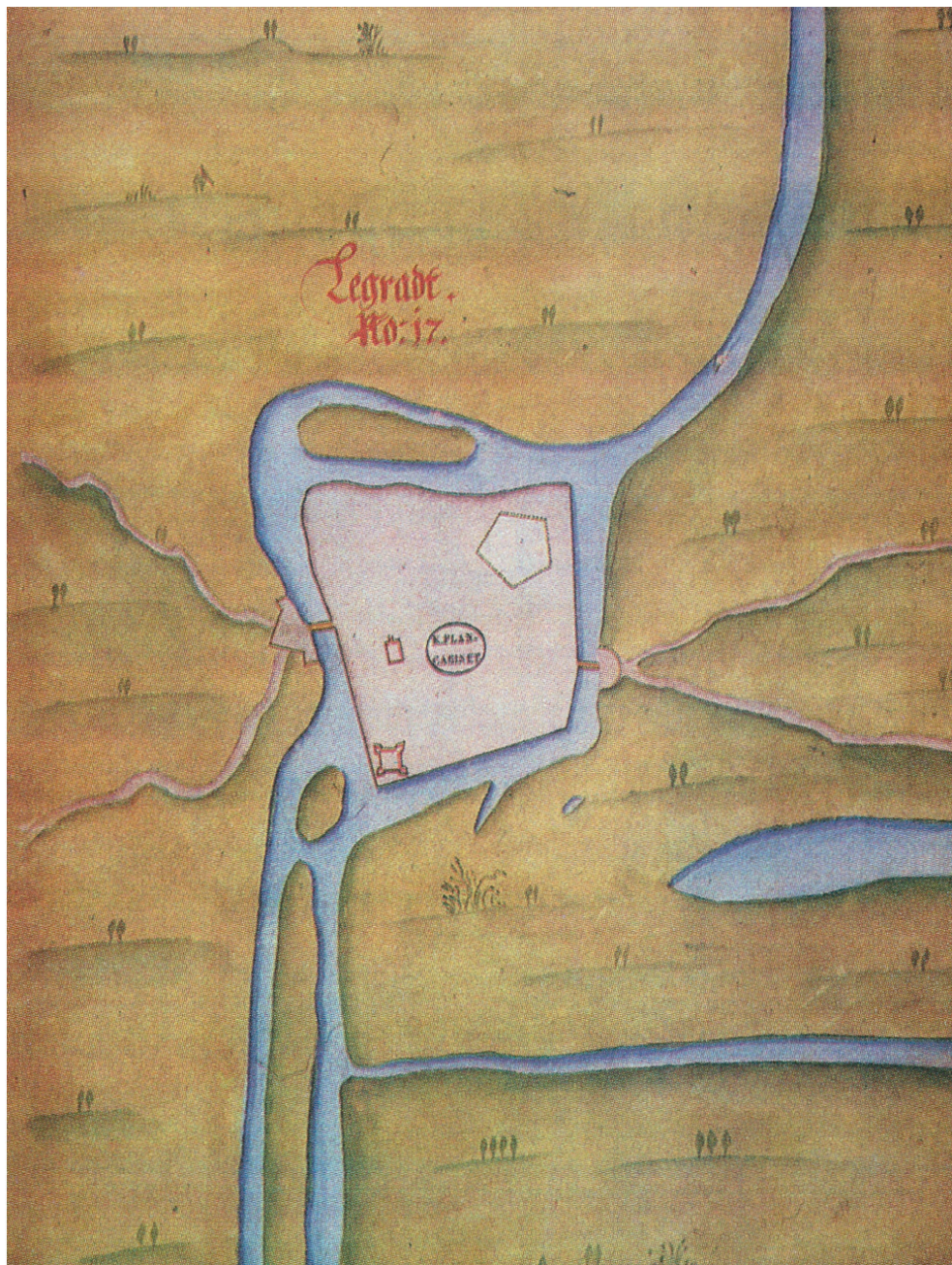
Pozicija i izgrađenost utvrde u Legradu odlično je prikazana i na vedutama iz toga doba, nastalih 1660. i 1664. godine. Na veduti iz 1660. (Ledentu) vidi se dvostruki red palisada, prostrane kule na kutovima, na sredini ulazna vrata s kulom stražarnicom, a na bedemima s renesansno završenim puškarnicama moglo je utvrdu braniti na stotine branitelja. Lj. Perči navodi i plan Legrada Giuseppea Spalle iz sredine druge polovice 17. stoljeća, a na njemu se uz tvrđavu na Dravi vidi i legradsko podgrađe (suburbium). Oppidum je također na prostoru između dravskih rukavaca. «Kaštel je smješten uz samu obalu Drave, od koje ga dijeli uski pojas zemlje i opkop. Utvrda ima oblik pravilnog četverokuta sa snažnim romboidnim bastionima na kutovima. Snažne palisade štite unutarnji prostor u kojem je šest manjih četvrtastih građevina. Iza palisada su kameni ili zidani zidovi. Ulaz je moguć kroz vrata na sredini zapadnog bedema, a prilazi mu se preko drvenog diživog mosta».³⁸ Česte poplave Drave uništile su najprije vanjske opkope, a zatim potkopale i samu utvrdu. Tvrđava je već oko 1660. opisana kao dosta ruševna, pa je i to bio jedan od razloga zašto se Zrinski odlučio za izgradnju Novoga Zrina na Muri.³⁹

Evlja Čelebi (Evlja ibn Derviš Mehmed Zilli, oko 1610. – oko 1683.) ostavio je zanimljiv i bombastičan opis Legrada iz 1660. godine: «To je šestougaona građevina, tvrđa kao da ju je gradio Šeddad. Smještena je na prostranom i lijepom polju. Opkop joj je veliki ponor. Sa svih sedam tabija, koje su kao Aleksandrov zid, opališe u čast Zrinskog hiljadu topova, tako da se i zemlja i nebo zatresoše. Sve zidove okitiše crvenom prankoja-čohom. Na sve tabije i na sve stubove lađa prikovaše po jedan jarbol, a na vrh jarbola izvjesiše plandira-zastave koje vrijede po deset hiljada groša, te tako na razne načine zakitiše i ukrasiše grad. Sa svih crkava odjekivao je na sve strane glas zvona. Sva je vojska izašla na doček bana. Padali su ničice kao da sedžu čine. Čovjeku se mozak opijao od mirisa aloe, ambre i tamjana, što se razvijahu iz zlatnih i srebrenih kadionica po ulicama.

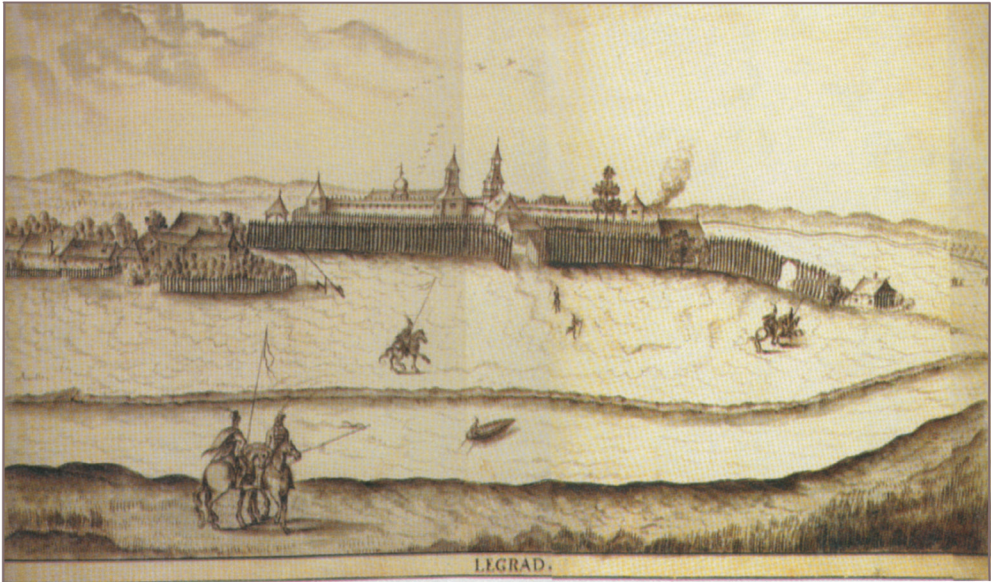
³⁷ Feletar, Zrinski i Legrad, 10; Lopašić, Prilozi za povijest..., 34-35

³⁸ Perči, Neki prilozi..., 16-17; Kriegsarchiv Wien, IV. 24.159/2

³⁹ Haller, Legrad története, 35; Feletar, Legrad, 81; Bedeković, Natale solum..., 33

Sl. 7. Legrad je bio sa svih strana opkoljen vodama Drave – plan Nicole Angielinija iz 1566. godine.

Sl. 8. Veduta utvrde Legrad Johanna Ledentua iz 1639. godine.

Herceg-ban ode u svoj dvor u gradu. Nas smjestiše u neku palaču. Odatle odoh na gozbu koju prirediše prvaci varoši. Svakome je dato toliko jela i nesretnog vina da se nijedan nije mogao držati na nogama. Svi su bili pijani. U Legradu ima mnogo vinograda i bašča. Varoš je vrlo napredna, lijepa i čista. Imaju jedanaest crkava koje su u dobrom stanju i lijepo ukrašene. Na tornjevima su im križevi od čista zlata. U gradu ima jedan kapetan i sedam hiljada vojnika. I ovdje djevojke i nevjeste sjede posve otkrivene u dućanima i trguju».⁴⁰

Neprijateljstva s kaniškim Osmanlijama nastavljena su osobito između 1661. i 1664. godine, odnosno u vrijeme izgradnje i postojanja zrinske utvrde Novi Zrin. Legrad je ostao osnovna vojna baza Zrinskih, a razvijao se i pripadajući oppidum. Nikola Zrinski je sve žešće napadao Osmanlije uz Muru i Dravu, a posebice u okolici Kaniže. Prava drama odigrala se i u Legradu, kada je u zimskoj vojni 1663./1664. Zrinski po mađarskoj strani dravske nizine krenuo prema istoku i ostvario ratni prodor sve do Osijek. U tom je pohodu sudjelovao i veći dio posade iz utvrde Legrad. Legradska posada obnovljena je i nakon nečasne zapljene Zrinskih imanja 1670. godine, pa su se tako upravo Legradani istaknuli u obrani susjednog Đelekovca od Osmanlija 1681., kao i u velikim borbama za oslobađanje Kaniže i okolice 1690. godine.⁴¹

⁴⁰ Čelebi, Putopis, 251

⁴¹ Horvat, Poviest Međimurja, 208-209; Feletar, Legrad, 102

III.

Kako bi osnažio svoje napore za oslobađanje Kaniže, pa i svojih ranijih posjeda preko Mure, Zrinski se 1661. odlučuje na važan i odlučan korak: izgradnju još jedne utvrde i to što bliže Osmanlijama. Tako je na Muri, gotovo u tajnosti, započela izgradnja Novoga Zrina. Zrinski je Novi Zrin locirao na lijevoj (mađarskoj) strani Mure, kako bi nova utvrda što efikasnije mogla koristiti za prodore prema Kaniži, ali isto tako što brže prihvatiti zrinške borce ukoliko bi ih progonile Osmanlije. Točna lokacija Novoga Zrina do danas je i arheološki utvrđena, na terenu se još nazire opkop, a s mađarske i s hrvatske strane podignuta su spomen-obilježja (obelisk na Velikom Pažutu, uz Muru, podigli su Družba Braća Hrvatskoga Zmaja i Matica hrvatska Čakovec 2001.).⁴²

Sl. 9. Lokacija utvrde Novi Zrin na Muri – prema sadašnjem stanju okoliša.

Zrinski su prije osmanskih osvajanja imali svoje posjede i s mađarske strane Mure, koji su se nadovezivali na Međimurje. Nikola Šubić Zrinski Sigetski već je 1546. zadobio i posjede Kakonja i Belezna na Legradskoj gori, a 1548. i

⁴² Petrić i dr., *Novi Zrin*, 96-99; Bartolić i dr., *Donja Dubrava*, 71-80

oko Čurgova (Csurgo).⁴³ Zato je smatrao da utvrdu Novi Zrin gradi na svojem posjedu kod Kakonje, a kaniškom paši je javio da gradi ovčarnicu.⁴⁴ Na temelju arhivske dokumentacije, literature i arheoloških rekognosciranja, Laszlo Vandor točno opisuje mikrolokaciju utvrde Novi Zrin:

«Kod današnjeg utvrđivanja točne lokacije Novoga Zrina, polazna točka je Kakonya puszta, koja pripada općini Belezna u županiji Zala (nešto uzvodno od sutoka Mure u Dravu, podno Legradske gore). Južno od nje nalazi se potok Viszafolyo, sjeverno od kojeg se uzdiže krajnja zapadna uzvisina Legradske gore. Na tome mjestu, gdje Kanižnica (Principalis) i Viszafolyo utječu u Muru, valja ubicirati Novi Zrin. Njegova je nadmorska visina 156 m, a Kakonya puszta nalazi se u močvarnom murskom polju na 124 m. To znači da je utvrda bila smještena na nešto povišenijem terenu, ali se prostirala opkopima i obrambenim sustavom sve do Mure, na murskom otoku i manjim dijelom na međimurskoj obali rijeke. Prema toj lokaciji, utvrda se mogla napasti samo s juga i jugoistoka, odnosno sa strane koja se danas naziva Dulthegey (zapadni dio Legradske gore). Lokalitet Novi Zrin danas se nalazi točno na granici katastarske općine Órtilos (Tiloš) u županiji Sómogy i katastarske općine Murakéresztur (Murski Križevci) u županiji Zala. Suprotna strana Mure, gdje je također bio mali dio novozrinskog obrambenog sustava, nalazi se na području polja Veliki Pažut (lokalitet Senjar), odnosno u katastarskoj općini Legrad u hrvatskoj Koprivničko-križevačkoj županiji».⁴⁵

Više je razloga zašto su Zrinski odabrali ovu lokaciju za izgradnju utvrde. U širem strateškom pogledu, Novi Zrin bio je najbliže slobodnom mađarskom «džepu» oko utvrde Kiskomárom, koji Osmanlije nisu uspjeli pokoriti. Zrinski su imali namjeru stalnim prodorima i pljačkama, borbeno spojiti liniju Novi Zrin – Kiskomárom. Tako bi odsjekli Kanižu od osmanskih teritorija u Ugarskoj, čime bi se stekli uvjeti za oslobađanje toga grada. To Zrinskima, doduše, nikad nije uspjelo, ali je Novi Zrin ipak odigrao vrlo značajnu ulogu u obrani zapadne granice od prodora Osmanlija. Nikola Zrinski piše 5. srpnja 1661. pismo Dvorskom ratnom vijeću te u njemu objašnjava i razloge izgradnje nove tvrđave na Muri: «Taj položaj i njegovu pogodnost ne mogu geografski prikazati u pismu, o tome će Vaša Gospodstva moći bolje izvijestiti gospodin Wassenhofen. Vojnički mogu reći da je taj položaj štiti i grubo bran gotovo čitavoga otoka Međimurja, štoviše svih onih pograničnih prostora što ih Slavonija odatle ima na Dravi. Pa

⁴³ Petrić, Ljudi i selo Donja Dubrava..., 67

⁴⁴ Feletar, Novi Zrin – simbol otpora..., 45

⁴⁵ Vandor, Zrínyi-Ujvár..., 25-28

ako Osmanlije (što su već kanili) preotmu to brdo, neće ih ni Koprivnica niti ikoja utvrda omesti da osvoje Slavoniju. Istina je da unazad šezdeset godina to nijedan Turčin nije opazio do ovoga sadašnjega paše, koji je prošlog mjeseca svibnja s dvije tisuće vojnika došao ovamo, sve osobno promotrio i ne bi bio sve dosad propustio zauzeti to mjesto da ga ja nisam na vrijeme pretekao».⁴⁶

Zrinski je poredao još nekoliko razloga za zauzimanje tog dijela zapadne Legradске gore (Kakonje) i izgradnju utvrde Novi Zrin. «Prvo, da je Drava plavljenjem tako uništila Legrad da se ondje srušilo mnogo kuća, a sama je tvrđava od rijeke udaljena jedva dvadeset stopa (...). Drugo, to je brdo tako blizu Legrada da ga može doseći topovska kugla, a osim toga, otkad ja stolujem na otoku (u Međimurju), više je od dvije stotine ljudi stradalo od toga (...). Kao treće, od Legrada do Kotoribe postavljeno je devet straža koje ja moram održavati (...). Četvrto, ako nam zaprijeti rat, kako naslućujemo, ili barem takav mir kakav je bio dosad, ako Osmanlije napadnu Komárom (kako su već prije nekoliko godina učinili), ili naume nanijeti štetu drugdje u kraljevstvu, neću moći priteći u pomoć nikojemu položaju postave li Osmanlije samo pedeseticu na to brdo, čak i ako ne sagrađe tu utvrdu (...). Peto, bude li rat s Osmanlijama, u čitavom tome pograničnom području osim toga mjesta nema sigurnoga položaja koji bi primio jednu vojsku a da se s njega može sigurno krenuti na Kanižu, Brežnicu, Segesd i Siget (...). Šesto, bude li se taj položaj, kako se nadam, mogao savršeno dotjerati, i pridode li makar kolišna potpora Carskoga Veličanstva, jamčim Vašim Uzvišenostima da će se doskora Kaniža naći u nevolji, da će tisuće kršćana biti oslobođene od tiranskog osmanskog jarma (...). Sedmo, bude li ta dobra utvrda sagrađena, nikada se po otoku Međimurju i Čakovcu neće moći lako napadati».⁴⁷

Nikola Zrinski je čvrsto uvjeren u opravdanost izgradnje utvrde Novi Zrin, pa je taj zadatak postao kao jedna od glavnih niti njegove misije obrane kršćanstva. U pismu Giovanniju Sagredu, 30. lipnja 1663., kada je velebna utvrda već u funkciji, ponosno piše: «Moja utvrda, ako i nije na razini Breisacha ili Danquerquea, neka zna Vaše Gospodstvo, da ni Ivanić, ni Križ, ni Petrinja, ni bilo koje drugo mjesto na krajini, uz iznimku Koprivnice, nije toliko dobro utvrđeno kao ona, što se tiče položaja i načina gradnje. To što neki kažu da utvrda ne brani Štajersku, nego samo moj otok (Međimurje), čisti je proizvod neznanja i zavisti, (...) jer o očuvanju ili gubitku otoka neposredno ovisi očuvanje ili gubitak Štajerske, budući da, u nedostatku bilo koje druge obrane, s njim neposredno graniči».⁴⁸

⁴⁶ Zrinski i Europa, 321-323

⁴⁷ Petrić, Ljudi i selo Donja Dubrava..., 71-72

⁴⁸ Petrić, Ljudi i selo..., 72; Zrínyi Miklós válogatatt levelei, 135

Tako je tijekom 1661. i 1662. izgrađena velebna kasnorenesansno-ranobaročna nizinska fortifikacija, kojoj je Nikola Zrinski, radi uspomene na tvrđi grad Zrin po kojem su Zrinski dobili ime, dao ime Novi Zrin. Već u siječnju 1661. oko tisuću Osmanlija prodrlo je u Međimurje, ali ih je Zrinski porazio kod Čakovca, a nakon toga je napao transport namirnica i opreme koji je pratilo navodno 10.000 Turaka. Tada je zaplijenio robe u vrijednosti od čak 100.000 talira – sve je to bila baza za izgradnju nove utvrde. Uz to, kasnije su izgradnju Novoga Zrina podržali ugarski i hrvatski plemići, te Hrvatski sabor.⁴⁹

Prema J. Halleru, Zrinski je započeo podizanje Novoga Zrina 14. lipnja 1661. godine. U izgradnji je i sam neposredno sudjelovao, a zapisi kažu da je i osobno vozio tačke sa zemljom.⁵⁰ Fortifikacija Novi Zrin sastojala se od dva dijela. Velika ili glavna utvrda nalazila se na lijevoj, nešto uzvišenijoj obali Mure, a manji dijelovi obrambenog sustava nalazili su se na murskom otoku te na desnoj obali rijeke. Riječni otok između dijelova utvrde bio je povezan s pokretnim mostom. Oko veće utvrde nalazilo se ograđeno predvorje, sa stajom, svinjcem, 47 kuća za sluge i više mlinova. Na bedemima su se nalazila 24 topa, a tu je bila i stalna posada od najmanje 800 pješaka i 400 konjanika. Novi Zrin je također bio dobro opskrbljen hranom, barutom i drugom ratnom i civilnom opremom.⁵¹ Vanjski rub utvrde branili su široki, duboki opkopi te dodatne palisade.

Najveći dio radova bio je završen pred Božić 1661., ali je završetak izgradnje uslijedio ljeti 1662. godine. U tomu je od velike pomoći bio i zaključak Hrvatskoga sabora od 27. veljače 1662., kojim se za utvrđivanje Novoga Zrina određuju kotarevi Franje Gubasocija, Ivana Kiša, Tome Hrelicza i Volfganga Bužanića, plemićkih sudaca Varaždinske županije te oba kotara Križevačke županije.⁵² Nad portalom ulaza u glavnu četverokutnu utvrdu stajao je natpis «Sors bona, nihil aliud» (Malo sreće, i ništa više) što je bilo i životno geslo Nikole Zrinskoga. Iznad grba Zrinskih stajala je rečenica: «Nemo me impune lacesset!» (Nitko me nekažnjeno ne može napasti). Prigodom završetka krovišta nad glavnom palačom u utvrđi, Zrinski je kralju Leopoldu javio i ovo: «Ako bi moju utvrdu napala i cijela turska vojska koja se nalazi u Ugarskoj, ona bi im prkosila». U ljeto 1662., pak, izazivajući piše kaniškom paši: «Moja žena je sada u Novom Zrinu, ako je posjetite dat će Vam jabuku i rubac!».⁵³

⁴⁹ Magyarország története, 1088; Petrić i dr., Novi Zrin, 61

⁵⁰ Haller, Legrad története, 34

⁵¹ Haller, Legrad története, 35-36; Petrić i dr., Novi Zrin, 62-64

⁵² Petrić i dr., Novi Zrin, 63; Zapisnici Hrvatskog sabora, sv. 1, 253

⁵³ Haller, Legrad története, 34-37; Petrić i dr., Novi Zrin, 63

Karakterističan i bombastičan opis tvrđave Novi Zrin ostavio je i turski putopisac Evlija Čelebi iz 1664. godine: «Na obali rijeke, na šumovitom i sjenovitom rukavcu, nalazi se drevna utvrda slična Kaniži. Istina je da je kleti neprijatelj oblikovao utvrdi Aleksandra Makedonskog: širina zida je pedeset stopa, visina pedeset laktova. Među stablima u utvrdi ima tamo neko stablo koje je samo izraslo, veliko je to stablo, sa svojim lišćem izraslo iz zida utvrde, duboko ukorijenjeno i već dugo vremena se ne ruši. Između ukorijenjenih cerova i hrastova nasuli su zemlju i od toga napravili zid utvrde. S kopnene strane izgradili su sedam bastiona, sličnih Aleksandrovu bastionu, u svakom od kojih se nalazi četrdeset-pedeset baljemez-topova te više kolomburna i šahi-topova. Sa strane rijeke Mure pak na obali nema zida utvrde, već su na tom boku sagradili most uz pomoć pedeset lađa, te preko tog mosta svaki dan iz utvrda Čakovca i Legrada, kao i iz vilajeta Međimurja, ulazi vojska u novu utvrdi; oni dolaze kao pomoć i svakodnevno donose hranu. Otkop utvrde do vrha je pun tekućom vodom, toliko da bi po njem mogla ploviti i galija.⁵⁴ Pošto je ovo nov grad, on nema čaršije ni bazara. Ima malu crkvu, vojničke kuće i malu kapiju koja je okrenuta prema Kaniži. Na suprotnoj strani grada nalazi se neprijateljska pokrajina Međimurje, s gradovima Legrad i Čakovec. Obim ovoga grada iznosi tri hiljade i sedam stotina koraka, a na sredini grada nalazi se jedan studenac...»⁵⁵

Većina povjesnika, visokih predstavnika tadašnjih vlasti i vojnih stručnjaka, slaže se s ocjenom da je Novi Zrin bio solidno projektiran i izgrađen, da ga je bilo teško zauzeti, a da je i lokacija bila strateški mudro izabrana. Neki su, ipak, imali i suprotna stajališta. Nakon pada Novoga Zrina, Pal (Pavao) Esterhazy o toj je utvrdi napisao i ovo: «Novi Zrin, koji se nekada zvao dvorac Bolondos (odnosno na toj se lokaciji nalazio srednjovjekovni grad Köcskevar ili Kozji grad),⁵⁶ služio je na korist obitelji Zrinski (...). Međutim, s vremenom kako je pao Siget, kao i Baboča, pa i Kaniža, mjesto je potpuno opustošeno. Sve je to bilo dosad nenastanjeno i ležalo je u ruševinama sve dok konačno veleštovani grof Nikola Zrinski, slavonski i dalmatinski ban, nije jasno uvidio prikladnost mjesta, da bi se s njega mogli vršiti upadi na neprijateljsko ozemlje i činiti šteta – jer sa sjevera je bila susjed Kaniža, s istoka Segesd i Brežnica – te je sagradio utvrdi u ovom obliku u kojemu vidiš. Želja mu je bila da se utvrda prozove Novi Zrin, po njegovu vlastitu imenu, zato da bi se razlikovala od druge utvrde u Hrvatskoj, koja se nalazi u turskim rukama; tako da izgleda kao kakva tvrđava a ne dvorac. Na onom pak dijelu gdje se usko na utvrdi nadovezuje brijeg, od njega ga razdvaja

⁵⁴ Evlia Cselebi török..., 572; Petrić, Ljudi i selo..., 73

⁵⁵ Čelebi, Putopis, 506-507

⁵⁶ Haller, Legrad története, 33

Sl. 10. Veduta Novoga Zrina prema J. W. Valvazoru iz 1689. godine.

dubok jarak, dok na sjevernoj strani leži jezero, načinjeno uz velik napor, a s juga i sa zapada, to jest u smjeru Međimurja, okružuje je rijeka Mura. Budući da je sagrađena na malo višem brežuljku, netko tko dolazi od Međimurja, vrlo teško bi joj se mogao približiti. Ali ondje nema kamenja ni stijena, kao da je cijeli okoliš pjeskovit, te se stoga Novi Zrin, iako su ga uz veliki trud sagradili da bude tvrđava, nikako ne može nazvati doista učvršćenim mjestom, u prvom redu stoga što se bregovi toliko uzdižu nad njim da bi se s nekoliko mjesta mogao prikladno napasti topovima».⁵⁷

Ljuti protivnik Nikole Zrinskoga (u političkim i vojnim pitanjima), Raimund Montecuccoli, glavnokomandujući carske vojske, o utvrđi Novi Zrin nije imao pozitivno mišljenje. Između ostaloga, on piše: «Ova utvrda sagrađena je stoga da bi kao kakva poljska palanka (taborsko utvrđenje) pokrivala most koji je omogućio prijelaz do Kaniže preko Mure, te da osigura pozadinu onim četama koje u vrijeme mira vrše pljačkaške pohode i povlačeći se pred osmanskim progoniteljima ovdje nalaze utočište s plijenom, pa da mogu nastaviti po vlastitoj volji. Stoga ovo mjesto nije imalo nikakva značenja, nije raspolagalo ni jarcima,

⁵⁷ Esterháhy, *Mars Hungaricus*, 162, 252; Petrić, *Ljudi i selo...*, 72

ni šticećenim putem, nije imalo ni oblika, ni bokova (...), grudobran mu je visok i tanak, k tomu ga nadvisuje takva jedna uzvisina na koju su Osmanlije smjestili svoje bitnice. Unutra nije bilo dovoljno prostora i bilo je otvoreno prema oba boka, jer bokovi nisu vodili sve do vode, te je stoga utvrda, ne manje u prvom, nego u zadnjem satu napada, bila u opasnosti da je zauzmu. Zbog uzdignutog terena i brežuljka koji se nad njim diže, utvrda je bila neprikladna za juriše van; bila je vrlo uska, tako da u njoj nije moglo boraviti mnogo vojnika, a da se svi ne tiskaju i da ne smetaju jedan drugom; malo vojnika bilo je pak nedostavno za obranu. Kad je netko bio u utvrdi, mogao je sebi postaviti pitanje gdje se zapravo nalazi: vojnici su je jednostavno zvali torom». ⁵⁸

Autor planova za izgradnju Novoga Zrina bio je tadašnji priznati vojni graditelj Wassenhofen. ⁵⁹ Zbog spletkarenja Montecuccolija i drugih protivnika Zrinskog, kralj je iz Beča u Novi Zrin poslao pukovnika Holsteina u vizitu. I on je, nakon pregleda utvrde, izvijestio da je Novi Zrin teško branjiv. Izvještaj je bio tendenciozan, jer je utvrda odolijevala i navalama brojne osmanlijske vojne sile. Primjerice, Novi Zrin je bezuspješno opsjedalo 10.000 vojnika kaniškoga paše u rujnu 1663., ili oko 9.000 vojnika bosanskoga paše u listopadu iste godine. I sam se kralj Leopold pomirio s postojanjem Novoga Zrina, iako mu je smetao u održavanju mira s Osmanlijama. Vojni zapovjednici Lobkovitz i Rottal uvidjeli su da postoji golema potreba za opstojanje i održavanje ove utvrde. Car je i ovlastio generale Spiecka i Leslieja da u slučaju prijekne potrebe vojno pomognu Nikoli Zrinskomu. ⁶⁰

IV.

Zrinski je iz Novoga Zrina napadao kaniške Turke već od proljeća 1662. godine. Tada je uhitio nekoliko aga i mnogo vojnika, zbog čega je Ali-paša uložio žalbu na bečkom dvoru. Tom zgodom je čak ponudio da će srušiti nekoliko svojih utvrda, ako kralj naredi da se sruši «taj osinjak» Novi Zrin. Kasnije je Ali-paša Zrinskomu nudio utvrdu Temišvar. To je pismo Zrinski poslao kralju, a ono je bilo pročitano na Požunskom saboru, 30. svibnja 1662., gdje su redovi slavili Zrinskog zbog toga što nije prihvatio zamamnu ponudu. ⁶¹ Nikola Zrinski postigao je 16. rujna 1662. još jedan uspjeh – pobijedio je tursku silu između Kaniže i Sigeta. Kralju Leopoldu nije odgovarao rat s Osmanlijama (jer se zaratilo na za-

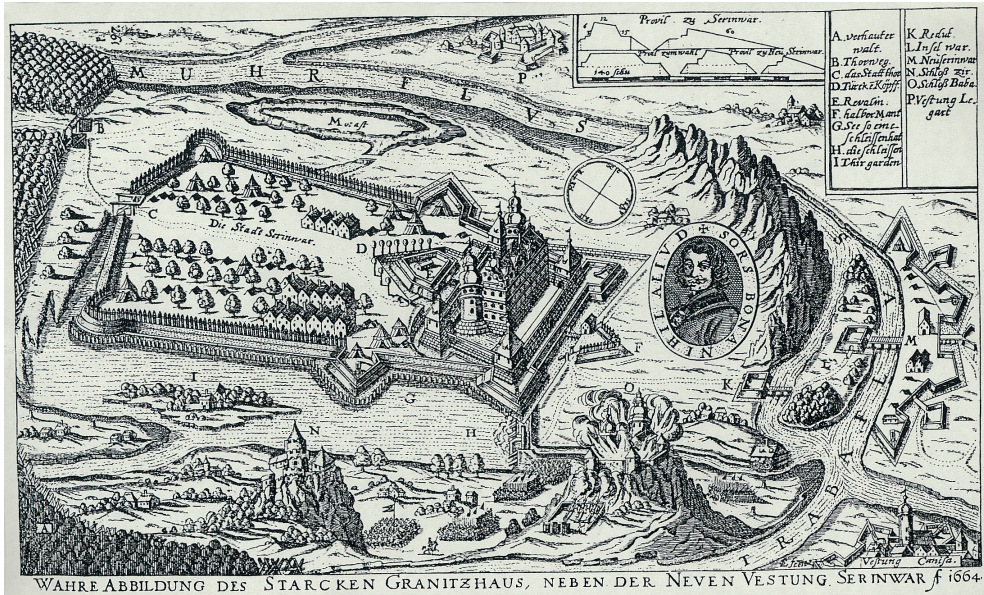
⁵⁸ Montecuccoli, *Ausgewählte Schriften*, 86; Petrić, *Ljudi i selo...*, 73

⁵⁹ Mayer, *Ortelius redivivus...*, 198, 201-202

⁶⁰ Haller, *Legrad története*, 35-36

⁶¹ Haller, *Legrad története*, 37; Petrić, *Ljudi i selo...*, 74

padnim i sjevernim granicama Habsburškog Carstva), pa je krajem 1662. poslao Osmanlijama baruna Goisa da pregovara o miru. Za sklapanje mira Osmanlije su postavili i sljedeće uvjete: da kralj povuče svoje čete iz Erdelja, da nadoknadi štetu koju je Turcima učinio Nikola Zrinski, da naredi rušenje Novoga Zrina itd.⁶² Iz tih uvjeta vidi se koliko je Novi Zrin bio «kost u grlu» Osmanlijama i kako je bio teško osvojiv.

Sl. 11. Ortelliusov prikaz Novoga Zrina iz druge polovice 17. stoljeća – u pozadini se vidi utvrda Legrad (Legart).

Usprkos izuzetno hladnoj zimi, Osmanlije su zajedno s Tatarima u siječnju 1663. napali velikom silom Novi Zrin. Nikola Zrinski se dobro pripremio za ovaj napad te se turska vojska nakon duže opsade i velikih gubitaka neslavno morala povući u Kanižu. Za odmazdu, Zrinski je već u ožujku 1663. provalio s oko 3000 vojnika na turski teritorij u Ugarskoj te paleći sela stigao gotovo do Budima – potom se s plijenom uspješno vratio u Novi Zrin i Čakovec.⁶³ Osmanlije nisu odustajali od osvajanja Novoga Zrina, tim više jer su imali planove za daljnji prodor prema zapadu. Ovdje ćemo spomenuti samo neke značajnije opsade utvrde u kojima je posada uspješno branila Novi Zrin. U srpnju 1663. Novi Zrin

⁶² Magyarország története, 1106; Mayer, Ortellius redivivus, 243-248

⁶³ Mayer, Ortellius redivivus, 247-248; Horvat, Poviest Međimurja, 94

opsjedalo je više od šest tisuća Osmanlija. Utvrdu je tada branio osobno Nikola Zrinski. Izvori procjenjuju da su tada Osmanlije imale gubitak od 566, a hrvatska vojska 30 vojnika.⁶⁴ Za uzvrat, Nikola Zrinski je već krajem kolovoza 1663. zauzeo tvrđicu Baba kod Kaniže, a sav plijen dopremio je u Novi Zrin.⁶⁵

Okršaji su se nastavili i sljedećih mjeseci. Krajem jeseni 1663. Osmanlije su ponovno krenuli na Novi Zrin, jer su ta utvrda i osobno Nikola Zrinski označeni u Kaniži kao najljući turski neprijatelji. Brojnoj vojsci koju je kaniški paša skupio u turskoj jugozapadnoj Ugarskoj, veliki vezir dodao je još oko 2000 Tatara. Ujutro 17. studenoga 1663. Tatari su izbili na Muru kod Novoga Zrina, gdje su lađama namjeravali izgraditi pontonski most. Rastjerao ih je Nikola Zrinski sa svega tristotinjak konjanika. Ali, stiglo je pješaštvo na čelu s kaniškim pašom. I Zrinski je dobio pojačanja iz Leграда i Međimurja te je uspio obraniti Novi Zrin i potisnuti Osmanlije prema Kaniži.⁶⁶

Zrinski je uskoro u Novi Zrin dopremio još osam velikih topova, 500 centi baruta i mnogo olova te druge vojne opreme. Hrvatski je sabor na zasjedanju u Zagrebu 11. i 12. siječnja 1664. objavio javne radove za obnovu utvrda radi obrane od Osmanlija. Za popravak Novoga Zrina određeni su kmetovi iz podravskih i zagorskih kotara (Hanžića, Kiša i Hreljaka), dok su Međimurci banu Zrinskom stalno bili pri ruci.⁶⁷ Krajem siječnja 1664. Zrinski je upravo u Novom Zrinu okupio brojnu i dobro opremljenu vojsku te krenuo na slavnu «zimsku vojnu» duž ugarske strane Drave, prodrijevši sve do Osijeka. U Novi Zrin je došao zapovjednik carskih četa grof Wolf Julius Hohenlohe s oko 6000 pješaka i 1000 konjanika. Pristigli su i ugarski vojnici pod vodstvom grofa Battyanya, grof od Pucharda vodio je Bavarce, a stigle su i snage grofa Leslieja. Vojska je na kraju imala oko 23.000 vojnika te je 21. siječnja 1664. krenula na tursku utvrdu u Brežnici, koja se za dva dana predala. Prešavši preko Drave kod Drnja, pridružile su im se i postrojbe grofa Ivana Draškovića. Vojska je palila sve pred sobom, pa čak i utvrdu u Sigetu. Stigli su do Darde i tamo spalili znameniti Sulejmanov most preko Drave. Vojska se vratila s velikim plijenom, ali carski dvor je ipak želio sačuvati mir s Osmanlijama, pa do oslobađanja teritorija nije došlo.⁶⁸

Poneseni ovim vojnim uspjesima, Zrinski i drugi ugarski i hrvatski plemići odlučili su da se odlučnije krene na oslobađanje Kaniže. Hrvatski sabor na za-

⁶⁴ Petrić, *Ljudi i selo...*, 74-75

⁶⁵ Horvat, *Poviest Međimurja*, 95-96; Mayer, *Ortelius redivivus*, 270-274

⁶⁶ Mayer, *Ortelius redivivus*, 291-292

⁶⁷ Petrić, *Ljudi i selo...*, 86; *Zapisnici Hrvatskog sabora*, knjiga 1, 277

⁶⁸ Perjes, *Zrínyi Miklós és kora*, 348-349; Mayer, *Ortelius redivivus*, 297-299

Sl. 12. Položaj Novoga Zrina na Muri s plana nastalog oko 1663. godine – čuva se u muzeju u Lendavi.

sjedanju u Varaždinu, 17. i 18. travnja 1664., odlučio je podržati opsadu Kaniže. Sabor je odredio da se velike hrvatske snage sastanu već 27. travnja 1664. kod Legrada. Njemačka vojska pristigla je pred Novi Zrin 26. travnja 1664., a tu je već bio i Nikola Zrinski s Međimurcima i banskim postrojbama. Odmah se krenulo preko močvara Kanižnice (Principalisa) prema Kaniži. Opsada je trajala gotovo dva mjeseca, ali bez uspjeha. Odlukom cara, opsada Kaniže prekinuta je 1. lipnja 1664. godine.⁶⁹ Vojska se povukla uglavnom na zapad, a u zraku je visjela odmazda Osmanlija i novi napad na Novi Zrin.

V.

U odlučnim bitkama u lipnju i početkom srpnja 1664. velikoj turskoj sili uspelo je skršiti otpor branitelja Novog Zrina i razrušiti ovu povijesnu tvrđavu. Naime, početkom lipnja 1664. u Kanižu i okolicu stigla je golemo turska

⁶⁹ Petrić, Ljudi i selo..., 76-77; Mayer, Ortelius redivivud, 313-320

i tatarska vojna sila, koja se u povijesnim izvorima u početku procjenjuje do 60.000 vojnika i logističara. Osmanlije su očito opet planirali pohod prema zapadu, odnosno prema Beču.⁷⁰ U Novom Zrinu ostala je manja postrojba međimurško-ugarskih branitelja, a grof Strozzi je ovamo došao s oko tisuću njemačkih vojnika. Nešto vojske ostalo je u logoru na Dravi kod Legrada, dok se Nikola Zrinski povukao u Čakovec, jer kod Novoga Zrina nije bilo dovoljno hrane za svu kršćansku vojsku. Uskoro su do Novoga Zrina stigli janjičari, a potom i veće osmanske snage, pa je započela završna kalvarija ove utvrde na Muri.⁷¹

Velike borbe oko Novoga Zrina vodile su se cijeli lipanj 1664. godine. Postoje detaljni opisi borbi, skoro dan po dan, a ta je epopeja našla veliki odziv i u brojnim izvorima, literaturi i studijama. U hrvatskoj historiografiji ih je dosad najdetaljnije sabrao H. Petrić (sa suradnicima).⁷² Već u prvom dijelu opsade poginuo je grof Strozzi, pa je kasnije obranom Novoga Zrina zapovijedao barun d'Avencourt. Kako ne bi Osmanlije provalili dalje na zapad i u Međimurje, na područje borbi poslani su nove snage, a cijelom operacijom zapovijedao je grof Raimund Montecuccoli. On je bio stacioniran kod Legrada s velikom vojnom silom, ali uglavnom nije s jačim snagama sudjelovao u obrani Novoga Zrina. Prema naredbi carskog dvora on je trebao prvenstveno spriječiti prodor Osmanlija prema zapadu. S obzirom da je bio protivnik Zrinskog, takva pozicija mu je i odgovarala. Čak je priječio i postrojbama Zrinskog da djelotvornije pomognu braniteljima Novoga Zrina. Osnovna filozofija grofa Montecuccolija bila je da «vojnu silu ne treba stavljati na kocku zbog (nevažnog) Novog Zrina».⁷³

A na Novom Zrinu, tijekom lipnja 1664., svakoga dana događale su se prave ratne drame. Velike borbe vodile su se osobito oko murskog otoka, jer je otuda najlakše bilo ući u utvrdu. Nakon niza napada i dramatičnih povlačenja, Osmanlije su počeli kopati obrambene jarke blizu utvrde te su joj se 10. lipnja 1664. ozbiljno primakli. Sljedećeg dana Turci su na Legradskoj gori podigli nasip i tu postavili topove. Velika žalost u utvrdi nastupila je 13. lipnja 1664. kada je poginuo jedan od najboljih časnika, Forgacs Kiš, sin legradskog kapetana. U tim teškim trenucima, Montecuccoli nije braniteljima pružao dovoljnu logističku pomoć, pa čak niti moralnu.⁷⁴

⁷⁰ Magyarország története, sv. 2, 1131

⁷¹ Horvat, Poviest Međimurja, 113-114; Magyarország története, sv. 2, 1031

⁷² Petrić i dr., Novi Zrin, 70-92; Petrić, Ljudi i selo..., 76-82

⁷³ Magyarország története, sv. 2, 1031

⁷⁴ Haller, Legrad története, 41

Povijesni izvori govore da je tada između Kaniže i Novoga Zrina, Veliki vezir imao na raspolaganju do 200.000 ljudi, od toga su 70.000 bili vojnici (30.000 Tatara). S druge strane, Montecuccoli je pod zapovjedništvom imao oko 30.000 vojnika. U logor kod Legrada pristigao je 22. lipnja 1664. i Petar Zrinski s 4.000 hrvatskih vojnika, ali nije dobio dozvolu Montecuccolija da se izravno uključi u obranu Novoga Zrina. Slično je bilo i s francuskim postrojbama, koje su došle do Legrada.⁷⁵ Završni juriš Osmanlija na Novi Zrin zbio se 29. i 30. lipnja 1664. – iz razrušene utvrde, bez odgovarajuće pomoći, spasilo se oko 500 njemačkih vojnika, a od preostalih oko 1200, Turci su uspjeli zarobiti tek 20, dok su ostali poginuli u borbama.⁷⁶

Ovdje ćemo iznijeti tek neke izvratke iz opisa borbi koje su ostavili sami sudionici ili njihovi znanci i povjesnici. Bombastični Evlija Čelebi, koji se nekim čudom našao u Kaniži, među ostalim piše: «Muslimanski ratnici su, krvavih ruku i mišica, gologlavi i otvorenih grudi, gonili i ubijali neprijatelje sa isukanim muhamedanskim mačevima i tako stigli na most (...). Neprijatelji koji su izbjegli maču zapali su u očaj i zabunu i bacali se u vodu, a neki su se opet spasili plivanjem. (...) Više od pet tisuća neprijatelja je bilo povezano i dopalo u ruke Tatara kao roblje. Od nekih sužnjeva sam čuo i ovo: U ovoj borbi poginulo je sedamnaest tisuća kršćana, dok je devet tisuća palo u ruke Tatara kao roblje». Čelebijini opisi boja oko Novoga Zrina vrlo su detaljni i ispunjavaju nekoliko stranica putopisa.⁷⁷

Događaje u Novom Zrinu potkraj lipnja 1664., kada se očekivala i pomoć njemačkih postrojbi pod vodstvom markgrofa Leopolda Bademskog i francuskih satnija pod zapovjedništvom grofa Colignyja, opisuje njemački povjesničar J. Hammer: «Bijesni nalet Osmanlija na tvrđavu (29. lipnja) bio je u početku odbijen, a ponovni je pokušaj da se prijeđe Mura bio spriječen. Nakon dva dana su opsjedatelji već toliko uznapredovali da im vatra onih pod opsadom nije više mogla naškoditi. Balvani su u šančevima izgorjeli, časnici Avencourt, Tasso, Buttler i Rossi pisali su da ih ne mogu više držati i da će povući straže iz rovova prije nego ih silom otjeraju. Montecuccoli izda zapovijed da, ukoliko se revalidin više ne bude mogao držati, drvenu građu zapale, napunjene mine neka rasprsnu, a oni neka se povuku preko mosta».⁷⁸ Tasso je vjerovao da će se moći održati do sljedećeg jutra, ali jedva što se Montecuccoli udaljio, opsjedatelji su tako bijesno navalili da je među braniteljima nastala pomutnja, pa su počeli bježati preko mosta, a da tvrđavu ili most uopće nisu stigli razoriti.⁷⁹

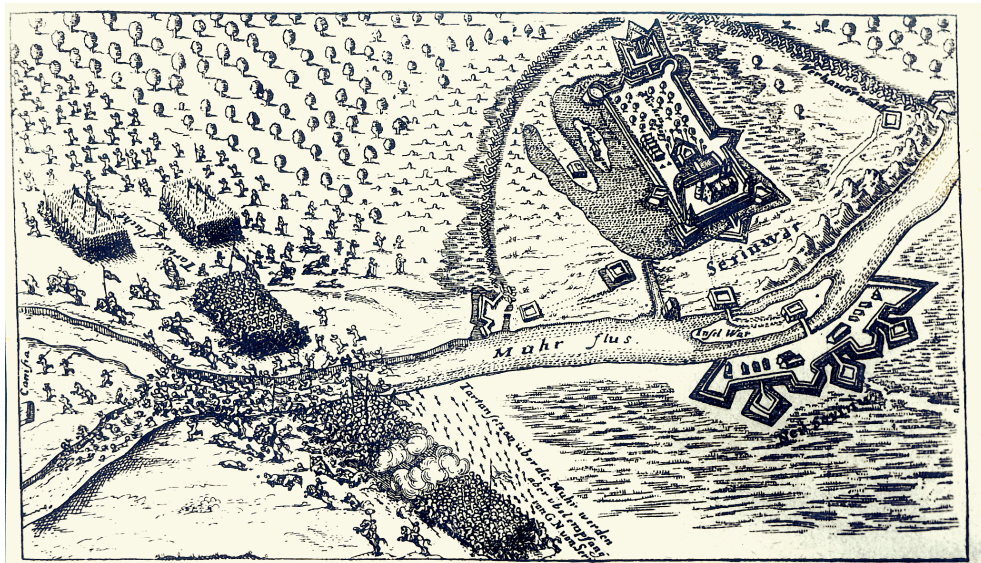
⁷⁵ Mayer, *Ortelius redivivus*, 328; Horvat, *Poviest Međimurja*, 115-116

⁷⁶ Haller, *Legrad története*, 47-48; Petrić, *Ljudi i selo...*, 79-80

⁷⁷ Čelebi, *Putopis*, 502-507

⁷⁸ Hammer, *Historija Turskog...*, 474

⁷⁹ Petrić, *Ljudi i selo...*, 88

Sl. 13. Orteliusov prikaz borbi oko Novoga Zrina u lipnju 1664. godine.

Pred završni napad osmanske sile na Novi Zrin krajem lipnja 1664., glavnokomandujući kršćanske vojske grof Montecuccoli je u svojoj zapovijedi jasno dao do znanja da carske postrojbe neće vojnu silu staviti na kocku zbog obrane Novoga Zrina. Utvrda je time definitivno bila žrtvovana za interese bečkoga dvora.⁸⁰ J. Hammer opisuje ovako zadnje dane načetoga Novoga Zrina: «Tisuću i sto branitelja sasječeno je ili su se utopili u valovima Mure. Među mrtvima je bio i poručnik grof Thurn sa mnogo kapetana. Za opsade je na tursku stranu stigao novi miljenik i sultanov pouzdanik Jusuf sa carskim pohvalnim pismom, počasnim krznima i počasnim bodežima. Velik vezir je tu čast nagradio darom od dvadeset vrećica zlata za donosioca uz pošiljku od tisuću sto odsječenih glava kao počasni dar za sultana. Iz tvrđave su odvezli tri merzera, šest falkauna (lakših topova) i jednu zmiju (vrsta starinskog topa) u Kanižu, a nakon sedam dana je čitava tvrđava iz temelja porušena i minirana graditeljima i braniteljima za vječnu porugu.»⁸¹

⁸⁰ Magyarország története, sv. 2, 1131

⁸¹ Hammer, *Historija Turskog...*, 474-475

Tako su osmanske snage u jutro 8. srpnja 1664. potpalile mine pod bedemima i zidinama Novoga Zrina, razvalivši oba kuta tvrđave. Već ranije su zapalili drvene palisade na bedemima i oko utvrde. Većina kršćanske vojske, kojom je zapovijedao grof Montecuccoli, već se povukla na sjeverozapad prema Austriji.⁸² Zgroženom Nikoli Zrinskomu nije preostalo nego da Ratnom vijeću u hitnom pismu javi da je «pao slavni Novi Zrin a da gospodin Montecuccoli niti sablju nije potegao».⁸³

Golema turska vojna sila skupljena između Kaniže i Novoga Zrina pokrenuta je na sjeverozapad – krajnji je cilj opet bio Beč. Osažena novim vojnicima, odmorna vojska grofa Montecuccolija i drugih kršćanskih zapovjednika, dočekala je Osmanlije kod St. Gottharda (Mogersdorfa) na granici Ugarske i Austrije, gdje je 1. kolovoza 1664. tursko-tatarskoj sili nanijela težak poraz. Beč je opet bio obranjen.⁸⁴ Kao da se povijest opet ponavlja: Novi Zrin je ovaj put preuzeo ulogu negdašnjeg Sigeta. Utvrda na Muri žrtvovana je za zaustavljanje i umanjivanje turske sile, kako bi se ona kasnije lakše mogla pobijediti. Već 10. kolovoza 1664. sklopljen je između bečkoga Dvora i stambolske Porte sramni mir u Vašvaru. Radi mira na turskoj međi, Beč je Osmanlijama ostavio kompletni teritorij koji su i dotad imali – kao da oni nisu kod Mogersdorfa bili poraženi, kao da nije bilo prodora kršćanske vojske do Budima i Osijeka, kao da nije bilo opsade Kaniže...⁸⁵ U tom sramnom miru, između ostalog, Turci su zahtijevali da jasno piše i ovo: Novi Zrin se ne smije obnavljati! Ruševine na Muri kod Kakonje vidjele su se još i u 19. stoljeću.⁸⁶

⁸² Mayer, Ortelius redivivus, 504-505

⁸³ Feletar, Novi Zrin – simbol..., 49-52

⁸⁴ Magyaország története, sv. 2, 103/, 1139-1146

⁸⁵ Petrić i dr., Novi Zrin, 91-95

⁸⁶ Gönczi, Međimurje..., 85-86

Sl. 14. Spomenik Novomu Zrinu u Velikom Pažutu na Muri kod Donje Dubrave – postavljen 2001. godine.

Literatura

1. ADAMČEK J., Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, Zagreb, 1980.
2. ADAMČEK J., Zrinski i Turci, Kaj br. 9. Zagreb, 1971.
3. BARTOLIĆ Z., Sjevernohrvatske teme, I.-IX., Čakovec, 1980.-2008.
4. BARTOLIĆ Z., FELETAR D., PETRIĆ H., Općina i župa Donja Dubrava, Donja Dubrava-Samobor, 2007.
5. BEDEKOVICH J., Natale solum magni ecclesiae sancti Hieronymi..., Neostadii Austriae 1752.
6. BUNJAC B. I dr., Pregled povijesti Međimurja, Čakovec, 2003.
7. ČELEBI E., Putopis (Sejihatma), Sarajevo, 1973.
8. ĐURIĆ T., FELETAR D., Navik on živi ki zgine pošteno, Čakovec, 1971., Koprivnica 1991.
9. ESTERHÁZY P., Mars Hungaricus, Budapest, 1989.
10. EVLIA CSELEBI, Török világutazó magyarországi utazásai 1650.-1664., 2. izd., Budapest, 1985.
11. FARA J., Muraköz története rövid foglalata, Szombáthely, 1942.
12. FELETAR D., Zrinski i Legrad, Podravski zbornik 17, Koprivnica, 1991., str. 5-16
13. FELETAR D., Legrad, Čakovec, 1971.
14. FELETAR D., Pravila legradskog Šošarskog i kušnjarskog ceha iz 1697. godine, Podravski zbornik 1., Koprivnica, 1975., str. 134-145
15. FELETAR D., Legenda i stvarnost Novoga Zrina, Kajkavski kalendar, Čakovec, 1971.
16. FELETAR D., Novi Zrin – simbol otpora Hrvata i karizme Zrinskih, Podravski zbornik 19-20, Koprivnica, 1993./1994., str. 43-52
17. FELETAR D., Podravina, monografija, Koprivnica, 1988.
18. FELETAR D., Poznata je lokacija Novoga Zrina, Scientia Podraviana 12, Koprivnica, 1996.
19. FELETAR D., PETRIĆ H., Općina Đelekovec, monografija, Đelekovec, 2008.
20. FELETAR P., PETRIĆ H., Die Festung Novi Zrin in europäischen Kontext, Podravina 1, Koprivnica, 2002.
21. FELETAR D., Istočno Međimurje, Samobor, 2005.
22. GÖNCZI F., Međimurje – ljudi-vjerovanja-običaji, reprint, Čakovec, 1995.
23. HALLER J., Legrad története, Eszek, 1912.
24. HAMMER J., Historija Turskog (Osmanskog) Carstva, 1-3, Zagreb, 1979.
25. HANAK P., Povijest Mađarske, Zagreb, 1995.
26. HORVAT A., Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju, Zagreb 1956., Čakovec, 2002.
27. HORVAT R., Poviest Međimurja, Varaždin 1907., Zagreb, 1944.
28. HORVAT Z., Kašteli knezova Zrinskih potkraj 15. i početkom 16. stoljeća u Pounju, u: Povijest..., Zagreb, 2007., 91-136.
29. KALŠAN V., Iz vjerskog života Međimurja, Čakovec, 2003.

30. KALŠAN V., Zrinski i Međimurje (1,546.-1691.), Čakovec, 1992.
31. KALŠAN V., Međimurska povijest, Čakovec, 2006.
32. KIS. I. N., Monumenta Zrinyana, sv. 2, Insula Muraköz (1635.-1720.), Budapest, 1991.
33. KLAIĆ V., Povijest Hrvata, 1-5, Zagreb, 1988.
34. KLAIĆ V., ŠIŠIĆ F., Posljednji Zrinski i Frankopani, Zagreb, 1911.
35. KLANICZAY T., Mjesto Zrinskoga u svijetu političkih ideja XVII. stoljeća, Zrinski i Europa, Zagreb, 2000.
36. KLEMM M., Planovi Čakovca, Kotoribe i Legrada iz druge polovice 17. stoljeća u bečkom Vojnopovijesnom muzeju, Radovi Zavoda HAZU 1, Varaždin, 1986., 193-202.
37. KOLARIĆ J., Povijest Kotoribe, Zagreb, 1992.
38. KRMPOTIĆ LJ., Izvještaji o utvrđivanju granica Hrvatske Kraljevine od 16. do 18. stoljeća, Hannover-Karlobag-Čakovec, 1997.
39. KRUIHEK M., Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Zagreb, 1995.
40. LOPAŠIĆ R., Prilozi za povijest Hrvatske u 16. i 17. stoljeću, Starine 18, Zagreb, 1887.
41. LUKINOVIĆ A., MARKAČ P., Župa Sveta Marija, Sveta Marija, 2003.
42. MARKOVIĆ M., Hrvatski gradovi na starim planovima i vedutama, Zagreb, 2001.
43. MARKOVIĆ M., Descriptio Croatiae, Zagreb, 1993.
44. Mágyarország története 1526.-1686., 2. sv. Budapest, 1987.
45. MEYER M., Ortelius redovivus et continuatus..., sv. 2, Nürnberg, 1665.
46. MESIĆ M., Život Nikole Zrinjskog sigetskog junaka, Zagreb, 1886.
47. MIJATOVIĆ A., Zrinsko-Frankopanska urota, Zagreb, 1992.
48. MONTECUCCOLI R., Ausgewählte Schriften, sv. 2-4, Wien-Leipzig, 1899.-1901.
49. OPĆINA I ŽUPA Donja Dubrava, Donja Dubrava, 2007.
50. PÁLFFY G., Povijest Mađarske 1527.-1711., Samobor, 2010.
51. PERČI LJ., Neki prikazi tvrđave Legrad u 16. i 17. stoljeću, Muzejski vjesnik 9, Koprivnica, 1986., str. 7-18.
52. PERČI LJ., Prilog poznavanju zemljovida Međimurja 16. i 17. stoljeća, u: Kaj 2, Zagreb, 1998., 89-101.
53. PERIES G., Zrinyi es kora, Budapest, 2002.
54. PETRIĆ H., Prilog poznavanju gradskih naselja (trgovišta) na posjedima Zrinskih – primjer Međimurskog vlastelinstva, u: Povijest obitelji Zrinski, Zagreb, 2007., 219-236.
55. PETRIĆ H., Općina i župa Drnje, Drnje-Zagreb, 2000.
56. PETRIĆ H., Ljudi i selo Donja Dubrava na Dravi do sredine 20. stoljeća, Općina i župa Donja Dubrava, Donja Dubrava, 2007., str. 51-154.
57. PETRIĆ H., FELETAR D., FELETAR P., Novi Zrin – Zrinska utvrda na Muri (1661.-1664.), Donja Dubrava-Zagreb, 2001.
58. POSLJEDNJI Zrinski i Frankopani, Zagreb, 1907.
59. POVIJEST obitelji Zrinski, zbornik, Zagreb, 2007.
60. RAUKAR T., Hrvatsko srednjovjekovlje – prostor, ljudi, ideje, Zagreb, 1997.

61. REGAN K., Plemićki gradovi, kašteli i tvrđave obitelji Zrinski, u: *Povijest...*, Zagreb, 2007., 137-192
62. SLUKAN-ALTIĆ M., Legrad- grad na sutoku rijeka i razmeđu država, *Podravski zbornik* 28, Koprivnica, 2002., 111-120
63. SMIČIKLAS T., *Poviest Hrvata*, sv. 2, Zagreb, 1879.
64. ŠAFAR D., *Turki robe zelenu Dubravu*, Čakovec, 1994.
65. ŠIŠIĆ F., *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1962.
66. ŠTEFANEC N., Braća Nikola i Petar Zrinski, Velikaška obitelj u srednjoeuropskim vojno-političko-ekonomskim konstelacijama, u: *Zrinski i Europa*, Zagreb, 2000., 382-398.
67. ŠTEFANEC N., Heretik njegova veličanstva – povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu radu, Zagreb, 2001.
68. VANDOR L., *Zrinyi-Újvár helyének kérdése régészeti és történeti dokumentumok alapján*, Somogy 5, Kaposvar, 1992.
69. VANDOR L., *Kanizsai vilajet (pasalik)*, *Kanizsai enciklopédia*, Nagykanizsa, 1999.
70. WHITING S. G., *Zrinski, Međimurje i reformacija*, Zagreb, 2009.
71. *Zrinski i Europa*, Zagreb, 2000.
72. ŽMEGAČ A., *Novi pogled na Novi Zrin*, *Kaj* 2, Zagreb, 1998.

The Role of the Legrad Military District in the Defence against the Ottoman Empire – Special Emphasis on Novi Zrin

Summary

Međimurje and Podravina were caught in the whirlwind of the events of the 16th and 17th centuries, in the defence against the spread of the Ottoman Empire. This in particular relates to the period from the fall of Virovitica in 1552 and Kaniža in 1600, when the border ran along the Mura and Drava Rivers. The leader of the defence organization was the land-owner Zrinski family. For this reason, their fortresses – Legrad and Novi Zrin, located at the hydrographic confluence of the Mura and Drava River, were of special importance. Legrad played the role of the central defence point right up until the liberation of Kaniža in 1690, while Novi Zrin existed only from 1661 to 1664.

The old Legrad fortress had already begun to be restored and expanded by Nikola Šubić Zrinski, soon after he purchased the Međimurje estate in 1546, while its construction was continued by Juraj Zrinski. At the end of the 16th century, Legrad became the seat of the Međimurje or Legrad Military District, which was under the Kaniža Command District, led by the Zrinski family. A system of fortifications was erected along the Mura River in Međimurje and along the Drava River in Podravina. A crafts and trade centre (*suburbium*) developed alongside the military fortress in Legrad, and it was proclaimed a free Royal trading town (*oppidum*). The fortress next to the Drava River had always housed a strong military contingent, and this was the sight of battles with the Ottoman forces. Legrad played an important role as the centre of the defence, even after the Zrinski family were imprisoned (1671), right up until the liberation of Kaniža in 1690.

In 1661, in the midst of the efforts to successfully organize the battles to liberate the Kaniža region, Nikola Zrinski began the construction of the massive new late Renaissance / early Baroque lowland fortification Novi Zrin. This fortress was located on the left bank (Hungarian, then Turkish side) of the Mura River, at the confluence of the Kanižnica stream (*principalis*) and the Viszafolyo into the Mura River – the Kakonja locality just under Legradska gora. A modern fortress was erected, well connected with the Kaniža region, and also towards the free Hungarian pocket around the Kiskómarom fortress south of Lake Balaton. The Ottomans continued to carry out sieges against Novi Zrin, though they lost several large battles here. Zrinski lead an impressive army out of Novi Zrin, and penetrated through the Turkish territory right to Bude, and in early 1664 to Osijek, where he burned the Suleiman bridge. In June 1664, the Ottomans brought a massive army of some 70,000 men to Novi Zrin. The siege lasted until early July 1664, when the Turks blew up the fortress with a store of gunpowder. The weakened Turkish Army that was mobilized towards Vienna, was conquered by the Imperial Army near St. Gotthard (Modersdorf) on 1 August 1664. In the disgraceful treaty Peace of Vasvar, signed on 10 August 1664, the Ottomans requested the prohibition of any reconstruction of the Novi Zrin fortress.

Keywords: Croatia; Hungary; battles against the Ottoman Empire; the Legrad Military District; Novi Zrin; the Zrinski family

